

Н. В. Мірко,
ст. викладач кафедри теоретичної та практичної економіки,
Міжрегіональна академія управління персоналом

ДЕРЖАВНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті розглянуто економічні методи регулювання розвитку легкої промисловості України. Зважаючи на трансформаційні процеси в економіці, визначено основні проблеми галузі, можливі напрями удосконалення легкої промисловості.

The article deals with economic methods of regulating the development of light industry in Ukraine. Given the transformation processes in the economy, the basic problems of the industry, the possible directions of improvement of the light industry.

Ключові слова: державне регулювання, державна економічна політика, економічні методи, внутрішній ринок.
Key words: government regulation, government economic policy, economic instruments, the domestic market.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Питання про роль держави у системі економічних відносин — одне з ключових у практиці господарського життя. Концепції мінімалізму, централізму, дирижизму щодо ступеня участі держави в економіці активно обговорюються упродовж багатьох років. Ці дебати, за визнанням одного з найбільш відомих фахівців економіки державного сектора Джозефа Е. Стігліца, продовжуються й сьогодні. Незалежно від того, є економіка командно-розподільчою чи ринковою, державне регулювання об'єктивно необхідне для будь-якого уряду.

Історичний погляд на системи державного регулювання, аналіз світового досвіду використання його інститутів дає безліч прикладів поєднання державою інтересів суспільства, колективів, особистості, забезпечення державного регулювання при збереженні саморегулювання та саморозвитку суспільства. Тому оптимізація ролі державного регулювання — завдання актуальне не лише для оцінки минулого, а й для розбудови сучасності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

На державній економічній політиці розвитку суспільного виробництва зосереджені дослідження Вакулєнка В.Д., Геєца В.М., Гальчінського А.С., Дація О.І., Кальниша Ю.Г., Корецького М.Х., Мельник А.Ф., Оболенського О.Ю., Семиноженка В.П., Царенко О.В., Чумаченко М.Г., Чухна А.А.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідження сутності державного регулювання економічного аспекту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічні методи державного регулювання поділяються на методи грошово-кредитної та бюджетної по-

літики. Самостійним комплексним методом державного регулювання економіки є індикативне планування, прогнозування і державне економічне програмування, що охоплює численні цілі та весь набір інструментів державного регулювання економіки.

Основними економічними способами грошово-кредитної політики є: а) регулювання облікової ставки (дисконтна політика, здійснювана центральним банком); б) встановлення та зміни розмірів мінімальних резервів, які фінансовані інститути країни зобов'язані зберігати в центральному банку; в) проведення операцій державних установ на ринку цінних паперів, таких як емісія державних зобов'язань, торгівля ними та їх погашення.

Застосовуючи ці способи, держави прагнуть змінити співвідношення попиту та пропозиції на фінансовому ринку (ринку позикових капіталів, інвестицій) у бажаному напрямі. У міру відносного зниження ролі ринків вільних капіталів у фінансуванні капіталовкладень та особливо у зв'язку зі зменшенням ролі фондової біржі та зростанням самозабезпечення великих компаній коштами дієвість цих способів у найбільш розвинених країнах дещо ослаблена.

Пряме державне економічне регулювання здійснюється засобами бюджетної політики. Головним засобом мобілізації фінансових коштів для покриття державних інвестицій є податки. Вони також широко використовуються для впливу на діяльність суб'єктів господарства. Державне регулювання за допомогою податків вирішальною мірою залежить від вибору податкової системи, рівня податкових ставок, а також видів та величини податкових пільг.

У країнах з розвинутою ринковою економікою основним економічним методом регулювання ринку виступає кредитно-грошове регулювання. Це зумовлено тим, що кредитно-грошова система є тим економічним середовищем, в якому відбуваються всі найважливіші господарські процеси в ринковій економіці.

Знаряддям грошового і кредитного регулювання є центральний банк. Суть його діяльності в грошово-кредитному регулюванні полягає у здійсненні контролю за грошовою масою і кредитом у економіці. Якщо економічна активність на ринку погіршується і йде спад виробництва, скорочення робочих місць, центральний банк робить спробу збільшити грошову масу і кредит. Але, якщо втрати стають загрозливо збиткові, в результаті чого зростають ціни і з'являється багато вільних робочих місць, то він робить все можливе, щоб скоротити грошову масу і кредит.

Враховуючи те, що механізм ринку в економіці перехідного періоду України ще не працює, грошово-кредитний механізм регулювання не відпрацьований, регулювання економіки в перехідний період здійснюється значною мірою з допомогою фінансово-бюджетних методів.

Використання фінансово-бюджетних методів у системі державного регулювання ринку зводиться до маніпулювання ставками податків, державними витратами з метою встановлення рівноваги на ринку. Якщо в економічній системі спостерігається активізація попиту і розвиток інфляції, уряд підвищує податки на доходи підприємців і населення і одночасно обмежує державні витрати. І, навпаки, якщо в економічній системі з'являються ознаки депресії, ставки податків знижуються, бюджетні витрати починають зростати.

Важливе місце в системі елементів економічної політики і державного регулювання займає цінова політика і цінове регулювання.

Світова практика демонструє найрізноманітніші прояви цінової політики держави і методи державного регулювання цін. Незважаючи на те, що в умовах ринкової економіки рівень цін визначається попитом і пропозицією товарів, уряди не відмовляються від різних форм контролю за цінами і впливу на них у деяких сферах діяльності. Систематично друкується інформація про рівні цін і їх динаміку. Ця статистична інформація використовується при регулюванні рівня життя, індексації доходів населення. Подібна практика існує в США, Японії, Франції, Австрії, Швеції та інших країн.

Так, зокрема, в США державою регулюється від 5 до 10% цін. Уряд США через відповідні структури (Антитрестове управління Міністерства юстиції, Федеральну торгову комісію, Міністерство сільськогосподарства та інші) здійснює загальний контроль за цінами, регулює ціни на сільськогосподарську продукцію, здійснює контроль за тарифами на електроенергію.

У Франції прямим регулюванням з боку держави контролюються ціни на газ, сільськогосподарську продукцію, електроенергію, транспортні послуги та інші товари і послуги монопольних виробників, а також ті сфери, де у споживачів немає вибору альтернатив придбання товарів чи надання послуг.

Уряд Австрії через відповідні структури регулює майже 10% цін. В Японії через Бюро цін економічного планування регулюється 20% споживчих цін. У Швейцарії в законодавчому порядку регулюються ціни на текстильні товари, іграшки, музичні інструменти.

Державне регулювання цін в Іспанії передбачає встановлення цін на деякі товари (10% споживчих цін), контроль за цінами монополістів, публікацію інформації про індекси споживчих цін, виходячи з "споживчого кошика". В Швеції державне цінове регулювання враховує динамі-

ку інфляції, ступінь конкуренції і значимість тих чи інших видів товарів і послуг. При підвищенні інфляції ступінь державного регулювання зростає, при зниженні — спадає.

В умовах перехідного періоду цінова політика в Україні повинна бути спрямована на ліквідацію цінових деформацій, які мають місце в національній економіці, забезпечення реального зближення національних і світових цін шляхом регульованої та контрольованої з боку держави поетапної лібералізації цін, поступового переходу до вільного регулювання.

Вирішення цього завдання здійснюватиметься методами прямого і непрямого впливу. Засоби прямого державного контролю за цінами використовуватимуть в обмежених масштабах з метою захисту споживачів від диктату монополістів та недобросовісної конкуренції, а також дотування цін на соціально значимі товари і послуги, лібералізація яких здійснюватиметься поетапно. Це стосується цін на вугілля, газ, що використовується у побутових цілях, комунальні послуги, міський транспорт.

У ролі методів непрямого впливу держави на ціноутворення передбачається проведення активної антимонопольної політики регулювання грошової та кредитної емисії, проведення політики валютної стабілізації, стимулювання засобами фіскальної політики пропозиції на ринках товарів і послуг, стимулювання особистих нагромаджень та капіталізації доходів населення.

У структурі державного регулювання економіки вихідним організаційно-економічним інструментом виступає індикативний план. Цю роль він виконує завдяки наступним своїм властивостям. По-перше, він є інструментом, в якому визначаються цілі, пріоритети та головні параметри передбачуваного розвитку економіки; по-друге, його показники виходять із необхідності досягнення узгодженого розвитку окремих галузей та регіонів; по-третє, він визначає доцільність і характер тих змін, які необхідно впровадити в систему державних регуляторів з метою створення передумов, необхідних для досягнення цілей, поставлених у плані.

Важливим інструментом державного регулювання економіки та засобом реалізації завдань, поставлених у плані, є державний бюджет. З одного боку, він — індикатор економічного здоров'я країни, з іншого — ефективний засіб державного впливу на економіку.

Роль регулятора економіки державний бюджет виконує по-різному. По-перше, він акумулює та перерозподіляє значну частку створеного в країні національного продукту. По-друге, бюджетний вплив на економіку здійснюється через фіскальну політику, тобто на основі оптимального поєднання державних доходів і витрат. Фіскальна політика може бути спрямована як на зведення дохідної та витратної частин бюджету з надлишком (щоб перешкодити надвиробництву), так і на створення дефіциту (щоб стимулювати економічне зростання).

У тісному поєднанні з бюджетом велику регулюючу роль в економіці виконують податки. Але їх регулююча роль не зводиться до фіскальної функції. Вони використовуються державою для вирішення проблем, пов'язаних із стимулюванням чи обмеженням певних видів господарської діяльності.

Використання грошей як інструмента державного регулювання економіки здійснюється передусім через грошові реформи, які спрямовані на зміну масштабу цін та

заміну старих грошових знаків новими. Великий вплив на економіку, насамперед на зовнішньоекономічну діяльність, справляє державне регулювання курсу національної валюти. Воно реалізується через девальвацію національної валюти (зниження її курсу стосовно до іноземних валют) або її ревальвацію (підвищення цього курсу) за допомогою встановлення відповідного режиму формування курсу національної валюти (вільний, плаваючий, фіксований, спеціальний). Але найсильніший вплив на економіку справляє держава через регулювання грошової маси. Її надлишок викликає інфляцію, зниження життєвого рівня населення, а нестача — може призвести до економічного спаду та зростання безробіття. Таке регулювання здійснюється через банківський кредит, політику "дорогих" чи "дешевих" грошей та інші заходи.

В умовах ринкових відносин ціни справляють регулюючий вплив на економіку, головним чином, через механізм їх вільного формування на ринку. Але, незалежно від рівня розвитку ринкових відносин, індивідуальних умов розвитку економіки кожної окремої країни, держава певною мірою може втручатися в процеси ціноутворення з метою обмеження руйнівних властивостей ринкових цін або для вирішення деяких економічних і соціальних проблем. Ступінь такого втручання залежить від рівня інфляції, розвитку конкуренції та монополізації виробництва, характеру зовнішньоекономічної та соціальної політики тощо.

Державне регулювання економіки за допомогою заробітної плати тією чи іншою мірою практикується в багатьох країнах. Його основу становлять відповідні законодавчі акти (закон про працю, закон про заробітну плату, соціальний захист населення тощо), які визначають рівень соціальних гарантій кожного члена суспільства: мінімальний прожитковий рівень, мінімальну заробітну плату, умови призначення витрат по безробіттю, розмір пенсій та трудовий стаж, необхідний для її одержання, тривалість оплачуваної відпустки тощо.

Використання державою економічних інструментів у регулюванні економіки може породжувати не тільки позитивні, а й негативні наслідки. Кожен з них може дати позитивний результат при вирішенні однієї проблеми й одночасно породити іншу проблему або ще більш ускладнити її вирішення. Так, підвищення національним банком облікової ставки чи норми обов'язкових резервів комерційних банків є важливим засобом подолання інфляції. Але водночас цей засіб може негативно вплинути на економічне зростання, викликати збільшення рівня безробіття.

Ця обставина змушує державу кожний раз порівнювати між собою позитивні ефекти з негативними та вибирати найоптимальніші варіанти свого втручання в економіку.

Важливим показником визначення ефективності кожного економічного інструмента є мультиплікатори, які відображають результативність їхнього впливу на економіку. Окремі економічні інструменти неоднаково ефективні в досягненні поставлених цілей. Одні з них краще пристосовані для регулювання інфляції, другі — для стимулювання економічного зростання, треті — зниження рівня безробіття і т.д. Наприклад, грошовий мультиплікатор більший за бюджетний, якщо метою державного регулювання є зниження рівня інфляції. Тому, якщо уряд стоїть перед необхідністю вибору інструмента з метою реалізації антиінфляційної політики, то головним чином він повинен використовувати гро-

шово-кредитний механізм, який дає більший ефект, ніж скорочення бюджетних витрат.

Найефективніше свої регулюючі функції ціна може виконувати лише тоді, коли вона формується під впливом ринкових чинників, тобто лише за умов вільного ціноутворення. Але практика свідчить, що вільна ціна не здатна враховувати всієї різноманітності цілей та умов соціально-економічного розвитку країни, і тому не може бути універсальним засобом регулювання економічних процесів. Так, стимулюючий вплив вільних цін на економіку може забезпечуватись тільки за умов зрілого ринку, де обмежена недобросовісна діяльність монополій, панує вільна конкуренція та ефективно працює вся ринкова інфраструктура. За браком таких умов вільне ціноутворення може відігравати навіть негативну роль, породжуючи такі явища, як падіння виробництва, зростання безробіття, високу інфляцію тощо. Крім того, вільні ринкові ціни реагують на ті зміни в економіці, які відображені в платоспроможному попиті. Тому вільні ціни не враховують такі соціально-економічні проблеми, як пенсійне забезпечення громадян, утримання непрацездатних, безплатну освіту, екологію, оборону країни та ін. Урахування всіх цих обставин можна забезпечити тільки за допомогою державного втручання в процеси ціноутворення шляхом розроблення відповідної цінової політики.

Цінова політика держави — це діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, яка спрямована на досягнення трьох основних цілей: послідовного проведення цінової лібералізації, державного регулювання цін (тарифів) на окремі види товарів (послуг) та здійснення контролю за їхнім додержанням. Розроблення цінової політики як невід'ємної частини загальної економічної та соціальної політики держави є однією з найважливіших складових реформування економіки. Її впровадження сприяє розвитку ринкових відносин, зменшенню інфляції та пом'якшенню її негативних соціально-економічних наслідків, веде до підвищення якості продукції та розвитку конкуренції і, зрештою, сприяє зростанню ефективності ринкової економіки. Проведення державної політики цін у країні забезпечує Кабінет Міністрів України, який визначає перелік продукції, товарів і послуг, на які затверджуються фіксовані та регульовані ціни і тарифи, а також повноваження органів державного управління в галузі встановлення контролю за цінами (тарифами).

Світовий досвід показує, що в країнах зі стабільною ринковою економікою уряд, як правило, мало втручається у процеси ціноутворення, але повної свободи в питаннях формування цін нема і державне їхнє регулювання тією чи іншою мірою існує в кожній з них. Ступінь, форми та масштаби державного втручання в ціноутворення залежить від стану економічного розвитку країни, інтенсивності інфляційних процесів, ступеня монополізації та конкуренції, питомої ваги державного сектора та інших чинників. В усіх країнах державне регулювання цін не є разовою дією, а відбувається постійно з чередуванням періодів його посилення та послаблення. Під час кризових ситуацій, руйнування грошово-фінансових систем, значного дефіциту товарів і великого надлишку грошей в обігу, державне втручання в цінові процеси є більш жорстким та об'ємним. Так, у перші післявоєнні роки у Великобританії державне регулювання цін охоплювало до 60 %, а в Австрії — практично 100 % товарів та послуг.

За умов стабілізації економічної ситуації і переходу до розвинутого ринку державне втручання в ціни поступово зменшується і в основному обмежується відповідним впливом на передумови та побічні наслідки вільного ціноутворення. Але і після проведення лібералізації, уряди розвинутих капіталістичних країн продовжують здійснювати регулювання цін на товари та послуги, що мають особливе значення для підтримки життєвого рівня населення (електроенергія, газо- та водопостачання, поштові, телекомунікаційні та транспортні послуги, окремі ключові споживчі товари). Питома вага регульованих цін у різних країнах коливається від 5 до 20 %. Так, у Франції, де повна лібералізація цін була досягнута в 1986 р., під контролем держави перебуває до 20 % цін на споживчі товари та послуги, а в Канаді й США — у межах 5—10 %.

У всіх країнах державне регулювання цін здійснюється спеціальним законодавством, зокрема в Італії — Законом з контролю за цінами (1973 р.), у Франції — Постановою про лібералізацію цін (1986 р.), у Швеції — Законом про ціни (1956 р.), у США — Антитрестовськими законами Шермана (1890 р.) та Клейтона (1914 р.), а також Законом про фермерські ціни (1985 р.) В Україні цей процес регламентується законами "Про ціни та ціноутворення" (1990 р.), "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності" (1992 р.), та "Про місцеве самоврядування в Україні" (1997 р.) з відповідними змінами та доповненнями. Закони у сфері ціноутворення встановлюють основні правила формування цін у країні, методи їхнього регулювання, порядок контролю за цінами та відповідальність за його порушення, права та обов'язки окремих органів виконавчої влади у сфері ціноутворення. Для практичного використання зазначених законів вони доповнюються й конкретизуються спеціальними рішеннями парламенту, указами Президента чи постановами уряду.

Втручання держави в процес ціноутворення здійснюється в трьох основних формах: обмеження рівня ціни, введення податкових платежів з метою вилучення частки доходів у виробників і споживачів, державна підтримка цін через дотації. Перелічені форми втручання здійснюються за допомогою різноманітних методів державного регулювання цін, які можна об'єднати у дві групи: прямі та непрямі (опосередковані).

Пряме регулювання, як правило, переважає на початковому етапі створення ринку, коли в економіці виникає кризова ситуація. До прямих методів регулювання цін належать: встановлення фіксованих (твердих) цін на найважливіші товари та послуги; застосування граничних цін або граничних коефіцієнтів їхнього підвищення; декларування зміни цін; заморожування (блокування) цін на певний період; введення граничних рівнів посередницько-збутових націнок та торговельних надбавок; укладання договорів про ціни між державою та підприємствами.

Непрямі методи державного регулювання цін переважають на етапі зрілого ринку, коли регулюючий потенціал ринкового механізму реалізується сповна. За допомогою цих методів держава не диктує порядок чи способи визначення цін, а лише регулює поведінку суб'єктів, які беруть участь у процесі ціноутворення. До основних непрямих методів регулювання цін належать: застосування граничних нормативів рентабельності;

зміна рівнів та диференціація ставок товарних податків; пільгове оподаткування та кредитування; диференціація ставок ввізного мита.

Державне регулювання цін спрямоване на досягнення певних цілей економічної політики країни. Серед них можна виділити найтипівіші, кожній з яких притаманні відповідні методи державного впливу на процеси ціноутворення. Перша — запобігти руйнівному впливові цін на економіку та стримати інфляцію. Така мета, як правило, ставиться за умов переходу країни від командно-адміністративної до ринкової економіки або в період відтворення ринкових відносин, зруйнованих війною чи соціально-економічними заворушеннями. У цей час в економіці порушено господарські зв'язки, бракує необхідної інфраструктури ринку, наявні гострий дефіцит споживчих товарів, високий рівень інфляції, безробіття та ін. За таких умов держава вдається переважно до політики прямого регулювання цін, шляхом установа фіксованих цін на основні види товарів та послуг з одночасним датуванням їхніх виробників.

В умовах значного дисбалансу ринків, стрімкого зростання цін та сплесків інфляції в розвинутих країнах широко застосовуються такі методи прямого регулювання, як укладання договорів про ціни між підприємствами і державою та заморожування (блокування) цін на певний період. Ці методи, як правило, супроводжуються стриманням заробітної плати та обмеженням доходів підприємств. Їхнє застосування сприяє стабілізації економіки, призупиненню падіння виробництва і зростання безробіття, стриманню розкручування спіралі "зарплата — ціни" і приборкання на цій основі високої інфляції. У теперішній час нормативно-законодавчими актами України використання таких методів регулювання цін не передбачено.

ВИСНОВКИ

Важливою метою державного регулювання цін є захист внутрішнього ринку від негативного впливу зовнішньої конкуренції. У кожній країні внутрішні ціни, як правило, відрізняються від світових, що зумовлено неоднаковим рівнем витрат на виробництво товарів та різницею в системі оподаткування. Якщо внутрішні ціни вищі за світові, то імпорт дешевих іноземних товарів може завдати шкоди національним підприємствам, призвести до спаду виробництва та зростання безробіття. Для запобігання таким явищам держава використовує політику протекціонізму, яка, зокрема у сфері ціноутворення, передбачає дотування національних виробників або підвищення цін на окремі імпортовані товари до необхідного рівня за допомогою ввізного мита.

Література:

1. Конкурентні переваги легкої промисловості регіонів України: методологія формування, теорія та практика: монографія / О.В. Царенко. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, ЛТД", 2009. — 504 с.
2. Гречан А. П. Теоретико-методологічні основи розвитку підприємств легкої промисловості на інноваційних засадах. — К.: КНУТД, 2005. — 208 с.
3. Капкаев А. Легкая промышленность Украины // ЛегПромБизнес-Директор. — 2005. — №7. — С. 12—14. *Стаття надійшла до редакції 30.11.2010 р.*